

Meilė Lietuvai išėivės laiškuose anykštėnams

Audronė BEREZAUSKIENĖ

Rašytojai Milda Telksnytė ir Vygandas Račkaitis Anykščių r. savivaldybės Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių viešajai bibliotekai perdavė saugoti savo rankraščius, tarp kurių yra daugiau kaip 100 jiems rašytų laiškų. Laiškų siuntėjai – rašytojai, poetai, žurnalistai, menininkai, kunigai, nuspelnę visuomenės veikėjai, išėivijoje gyvenantys tautiečiai, anykštėnų kūrybos gerbėjai bei jų bėičiuliai. Beveik prieš tris dešimtmečius Milda ir Vygandas Račkaičiai, užsibrėžę parengti spaudai pirmosios moters beletristės Liudvikos Didžiulienės-Žmonos „Raštų“ dvitomį ir išleisti apie ją biografinę knygą „Kaip lašas mariose...“, užmezgė ryšius su San Paule (Brazilija) gyvenusia L. Didžiulienės anūke Halina Didžiulytė-Mošinskiene. Rašytojų susirašinėjimas su H. Mošinskiene prasidėjo 1989 m. ir tęsėsi iki 2001 m. Iš 23 išėivės laiškų 15-oje yra rašyta apie meilę Lietuvai bei prisimintas Nepriklausomos Lietuvos laikotarpis 1918–1940 m.

Apie laiškų autorę

Pedagogė, rašytoja prozininkė, publicistė, visuomenininkė H. Didžiulytė-Mošinskiene gimė 1911 m. Rusijoje. 1918 m. ji grėžo į Lietuvą, gyveno senelių L. ir S. Didžiulių namuose Griežionėlėse (Anykščių r.), 1920 m. persikėlė gyventi į Panevėžį, ten mokėsi ir baigė gimnaziją, studijavo Kauno Vytauto Didžiojo

Portretinė Mildos ir Vygando nuotrauka iš jų albumo, 2014 m.

universitete. Nuo 1937 iki 1939 m. H. Didžiulytė dirbo mokytoja Panevėžio mergaičių gimnazijoje. Ištekėjusi už architekto, bibliofilo Algirdo Mošinskio, gyveno Kaune. 1942–1944 m. savo bute H. Mošinskiene nuo vokiečių okupacinės valdžios teroro slėpė žydus. Praėjus 40 metų po grėsmingų įvykių (1982 m.), žydų gelbėtojai Izraelyje buvo suteiktas Pasaulio tautų teisuoless vardas.

1944 m. H. Mošinskiene su vyru A. Mošinskiu teko pa-

sitraukti iš Lietuvos. Pradžioje jie gyveno Austrijoje, 1947 m. išvyko į Braziliją ir ten praleido visą likusį gyvenimą.

Brazilijoje H. Mošinskiene dirbo San Paulo lietuviškoje mokykloje, vedė radijo valandėles lietuviams, vadovavo literatų būreliui, bendradarbiavo leidiniuose „Mūsų Lietuva“, „Tėviškės žiburiai“, išleido scenos vaizdėlių knygą „Baltosios lelijos riteris“ (1959) ir apsakymų rinkinį „Ošiančios pušys“ (1968). Spaudoje ji paskelbė daugiau kaip penkias dešimtis publikacijų įvairiomis išėivijos lietuviams aktualiomis temomis. Ypač daug dėmesio skyrė Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiui atspindėti. Sovietiniais metais Lietuvoje H. Mošinskiene buvo smerkiama už antisovietinę veiklą užsienyje.

1918–1940 metų laikotarpio Nepriklausomos Lietuvos tema išėivės laiškuose

Jau susirašinėjimo pradžioje H. Didžiulytė-Mošinskiene dėkojo Račkaičiams už domėjimąsi jos giminės istorija: „Esu laiminga, kad, Jūsų dėka, dabar man liko aišku, kur link nukreipti savo gyvenimo „memorialą“. Turiu aibę prirašiusi sąsiuvinėjų! Kadangi domitės Didžiuliais, jau nelaukdama čia pat siunčiu Jums trūkstančių atsiminimų“, – 1990 m. kovo 16 d. laiške rašė Mošinskiene. Tų pačių metų lapkričio mėnesį H. Mošinskiene savo laiške neslėpė nuostabos gavusi žinią, kad paskelbti jos prisiminimai: „Apstulbau radusi savo vardą pirmą kartą viešai paskelbtą Lietuvos spaudoje. Abejoju, kad mano kuklūs prisiminimai būtų įdomūs ir įvertinami. Bet – įsigilinus į jų turinį esmėje, rasis kiekvienam noras savo praeities išgyvenimus užfiksuoti – dienoraščių ar memuarų pobūdžiu, tokiu būdu telksis medžiaga mūsų tautos istorijai – Lietuvių tautos Baltijos pamariuos, po visų sunkiausių išgyvenimų 50-mečio vergijoje. Tai yra labai svarbu ir būtina.“ Toliau laiške H. Mošinskiene aptarė išleistas knygas apie Lietuvos istoriją, kuriose pasigedo išsamesnio Nepriklausomos Lietuvos 1918–1940 m. pavaizdavimo. Pasak jos, tarpukariu V. D. Sruogienės ir A. Šapokos išleista „Lietuvos istorija“ tebuvo tik konspektas. Laiške ji rašė: „Mūsų praeitis jums, lietuviams Lietuvoje, tėra tik senelės „pasakos“... O tikrumoje, tai yra svarbiausias memorialas mūsų tautos gyvasties tęstinume, dėl kurio mes ir dabar dar keliame balsą, per pasaulį plačiai nuskambėjusį šiais 1990 metais visų kontinentų, Žmonijoje: – Laisvė – Lietuvai!“

Didžiulių anūke pergyveno, kad išėivijoje gyvenantys lietuviai labai mažai rašo ta tema ir apie tai guodėsi anykštėnams: „Publicistikoje vien priekaištų priekaištai dabarčiai,

bet niekas iki šiol net istoriniai nėra perdavęs „Nepriklausomą Lietuvą“ kasdienybėje per tuos laisvus 22 metus, kurioje bren do jaunoji karta po I pasaulinio karo laisvėje. Juk toji epocha buvo nuostabi, taip turtinga ir pilna entuziazmo visos inteligentijos. Tėvai išgali siuntė savo vaikus užsienin kalbų pramokti, mokyklose buvo dėstomos Vakarų Europos k[albų] pamokos. Jaunimas nebesitenkino vien Kauno Valst. Universitetu, ieškojo kelių Vakarų kultūros baruose!... Deja – jie visi tyli, arba tik skriaudą keldami, užmiršę praeities gražiausią akimirka!“ Tautietė prisipažino, kad ji pati tik išvykusi iš Lietuvos viešai ir atvirai pradėjo kalbėti apie gyvenimą Nepriklausomoje Lietuvoje: „Tik tėvynę praradusi prabilau rašytu žodžiu, viešumai išėivijos lietuvių spaudoje.“

Halina Didžiulytė savo vestuvių dieną su Algirdu Mošinskiu, 1937 m., Panevėžys

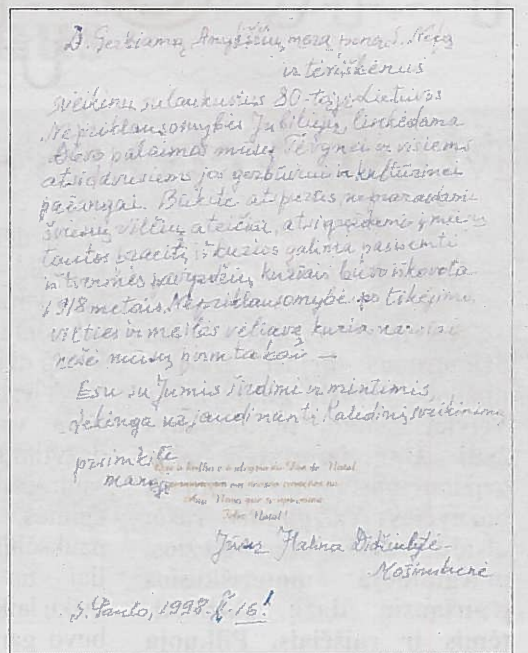
1990 m. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Brazilijoje gyvenanti tautietė turėjo galimybę aplankyti savo Tėvynę. Jos svajonė išsipildė 1992 m. vasarą. Apie pirmąjį susitikimą su kraštiete rašytojai Račkaičiai prisimindami rašė: „Po daugelio metų Halina atvyko į Lietuvą, aplankė atsiminimuose daug kartų regėtą, bet nepasiekiamą senelių sodybą Griežionėlėse. Žilaplaukė, aukšta, kilnių veido bruožų, vaiskių akių elegantiška moteris. Tokia mes ją ir įsivaizdavome. Prieš įžengdama į muziejumi tapusį Griežionėlių namą Halina atsiklaupė ir pabučiavo laiptų akmenį. Tasai suklupusios, tėviškės pasiilgusios, svetur daug metų praleidusios moteriškės vaizdas visada išskyla mums prieš akis.“ 1996 m. birželio 3 d. laiške Mošinskiene irgi prisiminė savo kelionę į Tėvynę: „Jau ketveri metai liko praėityje mūsų susipažinimo Griežionėlėse. Nei pati tuo netikiu. Dar vis grįžta tas prierašumo jausmas, tai ilgesys mielių veidų, gero žodžio, to tikro lietuviško anykštietiško nuoširdumo, taip sunkiai sutinkamo svetur...“ H. Mošinskiene laiškuose džiaugėsi, kad išsaugojo lietuvių kalbą savo šeimoje bendraudama su vaikais, o po dukros viešnagės Lietuvoje rašė:

„Dukra sugrėžo su ypatingais įspūdžiais iš Lietuvos – pasijuto esanti lietuvė. Ten yra mano šaknys“ – pasakė. Man tai yra tikrai džiugu. Apie tai parašysiu plačiau jums į spaudą.“

Viename laiške parašiusi, kad laukia delegacijos iš Lietuvos ir tam labai ruošiasi, kitame kraštietė Račkaičiams jau pasakojo apie Lietuvos Respublikos Prezidento Algirdo Brazausko apsilankymą San Paule ir jo susitikimą su išėivijoje gyvenančiais lietuviams.

„Dabar turiu skubiai paruošti straipsnius lietuvių išėivijos spaudai“, – rašė ji 1996 m. kovo 26 d. laiške anykštėnams. Ji buvo neabejinga tam, kas vyko išėivijoje, nuolat sekė spaudą ir domėjosi gyvenimu Lietuvoje. Laiškuose ji dėkojo Račkaičiams už siunčiamus laikraščius, žurnalus ir knygas, kurios padėjo jai neatitrūkti nuo gyvenimo Tėvynėje. Beveik kiekviename laiške H. Mošinskiene grėžėsi į praeitį, mėgindama nusakyti savo ryšio su Lietuva svarbą: „Lietuvos esu pasiilgusi <...>. Begaliniai man brangūs mūsų senelės Liudvikos Didžiulienės raštai! Brangus kiekvienas žodis iš Lietuvos!..“

Išskirtinis išėivės laiškų ypatumas – nuolatinis kalbėjimas apie Lietuvą, rūpestis dėl išsamesnio 1918–1940 m. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio aprašymo spaudoje ir knygose. H. Mošinskiene laiškuose pabraukdavo žodžius, į kuriuos norėjo atkreipti dėmesį. Ir tie žodžiai dažniausiai buvo: Lietuva, Lietuvių tauta, Laisvė Lietuvai, Nepriklausoma Lietuva. Laiškuose išsakė savo rūpestį dėl Lietuvos ateities, čia likusių artimų žmonių, kalbėjo apie jausmus, išgyvenimus ir tikėjimą kada nors grįžti... 1990 m. birželio 7 d. laiške M. Telksnytėi ir V. Račkaičiui ji rašė: „Aš įdedu maldoje „Tėve mūsų“ kiekvienose Mišiose pasitikėjimą Jumis į savo tylias maldas, į savo nesugrąžinamą saulėtą praeitį laisvoje Lietuvoje kartodama: „Viešpatie, sugrąžink mums mūsų Tėvynę!..“ Mano tikrai išgyventą Nepriklausomą niekam niekur Lietuvą! Jau mažai Brazilijoje beliko tų patriotų – krenta, kaip muselės mūsų stipriausieji, o prieauglis mišrus. <...> Gal vienintelė šeima išlikusi tų DP (Didžiųjų Patriotų – A. B.) yra Mošinskių, kurių vaikai kalba lietuviškai su tėvais, bet anūkai – sprunka šalin. Dėl to kraujuoja mano širdis, senos močiutės jau pražilo galvelė.“ Tame pačiame laiške ji svarstė, kam galėtų perduoti savo asmeninę lietuvių literatūros biblioteką, kurioje ir jos archyvas, ir asmeniniai laiškai, susirašinėjimai

Mošinskienės sveikinimas Lietuvos Nepriklausomybės 80-ųjų metinių proga

su žymiais Lietuvos žmonėmis. H. Mošinskiene rašė: „Kartu su biblioteka įduočiau visą savo praeitį Lietuvai – Tėvynei.“

H. Mošinskienės laiškai ypatingi dėl kelių aspektų – adresantės ir adresatų korespondencija nebuvo privati, nes susirašinėjimų interesas – viešas. Adresantė rašė laiškus, kaip išlikusiančius tekstus su žinia Lietuvai apie gyvenimą išėivijoje. Visi laiškai yra rankraščiai ir iki šiol nebuvo komentuojami ar cituojami. H. Mošinskienės laiškai turi ne tik informacinę, dokumentinę ir istorinę vertę – tai pirmiausia buvo išėivės jungtis su Lietuva, kaip svarbus dokumentas visiems, likusiems Lietuvoje.

Viešosios bibliotekos Krašto dokumentų ir kraštotyros skyriuje yra išsaugotas H. Mošinskienės sveikinimas, rašytas prieš dvidešimt metų buvusiam merui Sauliui Nefui: „Didžiai Gerbiama Anykščių merą poną S. Nefą ir tėviškėnus sveikinu sulaukus 80-ąjį Lietuvos Nepriklausomybės Jubiliejų, linkėdama Dievo palaimos mūsų Tėvynei ir visiems atsidavusiems jos gerbūviui ir kultūrinei pažangai. Būkite atsparūs, neprarasdami šviesių vilčių ateičiai, atsigrėždami į mūsų tautos praeitį, iš kurios galima pasisemti ištvermės pavyzdžių, kuriais buvo iškovota 1918 metais Nepriklausomybė po tikėjimo, vilties ir meilės vėliava, kurią narsiai nešė mūsų pirm-takai. Esu su Jumis širdimi ir mintimis <...>. Jūsų Halina Didžiulytė-Mošinskiene, S. Paulo, 1998.II.16!“

Laiškų analizė padėjo iš arčiau pažinti unikalų asmenybę – pedagogę, rašytoją, lietuviybės puoselėtoją išėivijoje. H. Didžiulytė-Mošinskiene jautė pareigą savo dvasios ir proto galias skirti tėvynei Lietuvai, savo kūryba ir visuomenine veikla prisidėti prie lietuviybės ir tautiškumo išsaugojimo išėivijoje.

Projektą remia

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS